

بنام خداوند جان و خرد
جزوه تاریخ تحلیلی صدر اسلام.

دانشجویان گرامی: آزمون پایان ترم از جزوه فصل دوم و سوم و چهارم است. سوالات پایان ترم بصورت تشریحی (فصل دوم) و تستی (فصل سوم و چهارم) می باشد. لازم است تا پایان اردیبهشت دو گواهی آزمون فعالیت کلاسی نهاد داشته باشید که توسط خودم از سامانه چک میشود و نیازی به ارسال آن توسط شما از طریق ایمیل نیست. نمره گواهی ۱۷ باشد معادل پنج است. کمتر از آن با درصد محاسبه میشود. دانشجویانی که آزمون جبرانی به ازای تعطیلی دادند اگر نمره گواهی آنان کم بود به ان اضافه شده در صورتیکه ده نمره کامل داشتند به بیست نمره آنان افزوده می شود. در روز امتحان پرینت آن را همراه داشته باشید. کسانی که آزمون ندادند هر چه سریعتر اقدام کنند. در صورتیکه مطالب پاور برای شما گویا نیست کتاب (دانلود) تهیه کرده فصل دوم و سوم و چهارم را مطالعه کنید. چاپهای مختلف تفاوت ندارند. موفق باشید.

فهرست مطالب فصل دوم کتاب تاریخ تحلیلی صدر اسلام نوشته محمد نصیری: جهان در آستانه بعثت

- الف) موقعیت جغرافیایی (ب) وضعیت سیاسی جزیره العرب (ج) فرهنگ و آداب و رسوم
- د) زنان و نظام خانواده (ه) وضعیت اقتصادی (و) اوضاع دینی تاریخ جاهلیت و مفهوم آن
- امپراتوری ایران در عصر ساسانیان الف) حکومت و سازمان جامعه (ب) نظام خانوادگی و حقوق زن (ج) وضعیت مذهب امپراتوری روم شرقی الف) وضعیت دینی (ب) نظام طبقاتی

ضرورت بحث

آگاهی از وضعیت برخی از مهم ترین جوامع آن روزگار، به ویژه محیط پیدایش اسلام (جزیره العرب) برای شناخت هرچه بهتر دوران رسالت و تعالیم اسلام.

موقعیت جغرافیایی: جزیره العرب در جنوب غربی آسیا واقع شده است. از طرف شرق با امپراتوری ایران در عصر ساسانی همسایه بود. ایران یکی از دو همسایه بزرگ شبه جزیره عرب بود و با جمعیتی بیش از ۱۴۰ میلیون نفر بخش های مهمی از عراق- حاشیه دجله و فرات و کارون-قفقاز، بخارا، سمرقند، خوارزم و غزنه را در بر می گرفت.

الف) حکومت و سازمان جامعه: سلطنتی و استبدادی، (پادشاهان ساسانی خود را فرزندان خدا و دارای شخصیتی ربانی می دانستند) حکومت امری موروثی بود و درباریان خوشگذران بودند.

- تقسیمات طبقاتی موثر در حقوق اجتماعی
- همه چیز در اختیار اقلیت ۵/۱ میلیونی (۱% کل جمعیت) و بیش از ۹۸ درصد چون بردگان از حقوق اساسی محروم بودند. (ب) نظام خانوادگی و حقوق زن: مرد سالار، ازدواج با محارم، زن وسیله زندگی، اختیار مرد در راندن کودکان خود یا فروختن آنها، اختیار شوهر در واگذاری همسر یا همسران خود به مردی دیگر تا از خدماتش بهره گیرد.. وضعیت مذهب:
- هنگام ظهور اسلام، ادیانی مانند زرتشتی، یهودی، مانوی، مزدکی، صابئی و مزدکی در ایران رواج داشت. اعتقاد به ثنویت جهانی در زمان ساسانیان: (اهورامزدا و اهریمن): جهان دارای دو مبدا خیرات و شرور

جزیره العرب از شمال با امپراتوری روم شرقی همسایه بود. همسایه مقتدر شمالی جزیره العرب، امپراتوری بیزانس بود که آسیای صغیر، شامات، مصر و بخش های عمده ای از اروپای کنونی و آفریقا را در بر می گرفت و قسطنطنیه پایتخت آن شمرده می شد. دین رسمی آنان مسیحیت بود و نظام حکومتی آنان نیز دارای طبقات بود. چهار طبقه: ۱- شاه- ۲- شوالیه ۳- متوسط ۴- بردگان.

جزیره العرب از نظر آب و هوایی به سه بخش حجاز، صحرای عرب و یمن تقسیم می شود. ۱-شمال غرب(حجاز): این بخش شهرهای مکه، مدینه، طائف، ینبوع و جدّه را در بر می گیرد، سرزمینی کوهستانی با بیابان وسیع، کم آب و کمتر مستعد کشاورزی است. ۲-مرکز و شرق(صحرای عرب): سرزمین بلند منطقه نجد، بیابانهای وسیع که در آن از باران و آبدانی خبری نیست. انسان بدوی، شتر، نخل و ریگزار چهار بازیگر نقش اساسی زندگی صحرايند و کمی آب، گرمای زیاد، سختی راه ها و نایابی غذا چهار مشخصه اصلی این صحرايند.

۳- جنوب(یمن) عربستان خوشبخت دارای سابقه تمدنی بود: دولت معین، دولت حضرموت، قتیان، سبا، از حدود چهارده قرن قبل از میلاد مسیح(ع) تا شش قرن بعد از میلاد و آستانه ظهور اسلام، در این منطقه وجود داشته است. خداوند در قرآن در دو سوره از قوم سبا نام برده است. نخست از ملکه سبا(بلقیس) و نامه حضرت سلیمان به او و داستان هدهد، تخت ملکه و ایمان آوردن او، و دیگر به مناسبت شکستن سد مارب-حدود پنج قرن قبل از میلاد- و جاری شدن سیل ویرانگر که در نتیجه فساد اجتماعی و انحطاط اخلاقی و روی گردانی مردم سرزمین سبا از خداوند و انکار فرستادگان الهی، پدید آمده بود.

وضعیت سیاسی جزیره العرب: اساس ملیت و بافت اجتماعی- سیاسی جزیره العرب، بدوی **قبیله ای** بوده است و **ساکنان در جزیری العرب شامل:** ۱) عرب باندۀ قوم عاد، ثمود و... که از بین رفته و نابود شدند. ۲) عرب عاربه یا اصیل(قبایلی که در یمن و دیگر نقاط جنوبی عربستان زندگی می کردند. قبایل فراوان این منطقه از جمله اوس و خزرج، جرهم، خزاعه، لخمیان و... عرب اصلی به شمار آمده و نسب خود را به یعرب بن قحطان، فرزند پنجم حضرت نوح می رساندند. ۳) عرب مستعربه- غیراصیل (قبیله های قریش، تمیم و...) -با چند واسطه از فرزندان حضرت اسماعیل(ع) فرزند حضرت ابراهیم ع شمرده می شوند. حکومت مرکزی قدرتمندی در این سرزمین وجود نداشته است. **دلایل عدم استقرار حکومت:** ۱- نبود فرهنگ و ایدئولوژی واحد میان قبیله ها، نبود راههای ارتباطی مناسب، عامل جغرافیا و دوری مسافت مناطق مسکونی و محدودیت منابع اقتصادی سبب پراکندگی و استقرار نیافتن حاکمیت قانون و نظام سیاسی فراگیر در جزیره العرب بود. **سه رکن قبیله:** نسب، حسب، عصب. بر اساس نسب و حسب: تمام افراد باید از شناسنامه قبیله ای و فضایل و مفاخر قبیله آگاه باشند و بر اساس عصب و عرق قبیله ای، همه در ساختار قبیله محو بودند؛ به تعبیر دیگر این عصبیت برای اعضای قبیله محدودیت جبر و ناسیونالیسم قبیله ای و برای رهبران آن نوعی استبداد مطلق پدید می آورد. گذشته از تمدن ممتاز «سبا» و «مارب یمن» و نیز تمدن عاد و ثمود که آن نیز هنگامه طلوع خورشید اسلام ساقط شد، در سراسر عربستان به ویژه منطقه حجاز نشانی از تمدن و سازمان اجتماعی به چشم نمی خورد.

ج) فرهنگ و آداب و رسوم فرهنگ و آداب:

استضعاف فکری و فرهنگی این سرزمین

هنر: شعر عالی ترین مظهر فرهنگ بود. مضامین شعرها نامناسب بود و از پشتوانه معنوی و معرفتی برخوردار نبود.

اخلاق: خصوصیات مثبت و منفی داشتند. شجاعت، مهمان نوازی، کرم و بخشندگی از ویژگیهای اخلاقی آنان بود. وفاداری به قبیله در هر موقعیت و پشتیبانی از افراد قبیله خود بدون توجه به ستمگر و

ستم دیده ناشی از نبود نظام صحیح فرهنگی در جزیره عرب بود، آلودگی به گناهان مختلف: کمیت گرای، فخر فروشی، حاکمیت خرافات و ...

علم: بی سوادی و کم سوادی

• د) زنان و نظام خانواده:

اندیشه شیء انگاری زن

چند همسری بی قید و شرط.

کشتن فرزند و زنده به گور کردن دختران، شواهد و دلایل رواج انحراف (کشتن فرزند) در میان اعراب از جمله در مکه: ۱. پیامبر (ص) در نخستین پیمان عقبه با یثربیان (۱۲ بعثت) یکی از مواد پیمان را عدم زنده به گور کردن دختران قرار داد. ۲. پاسخ پیامبر (ص) به قیس بن عاصم که برای جبران کشتن ۸ دخترش گفت: ۸ شتر قربانی کن. ۳. شرط بیعت زنان با پیامبر پرهیز از کشتن دختران خود بوده که این نشانگر: ۱- مردمی بودن نظام اسلامی ۲- کراهت مردم عرب از داشتن دختر بوده است.

برخی از انواع طلاق بین عرب جاهلی:ظهار (تشبیه زن به مادر یا خواهر برای تحریم ابدی) ایلا) سوگند خوردن و بلا تکلیف گذاشتن زن) ضرار (گرفتار کردن زن بین طلاق و رجوع های مکرر)

• ه) وضعیت اقتصادی

منابع ثروت: داد و ستد جواهر و سنگ های قیمتی، کشاورزی، دامداری در مناطق برخوردار از آب-

- مکه مهمترین شهر تجاری بود. درآمد حاصل از زیارت مکه در ایام خاص
- تجارت آنان آلوده به غارت، دزدی، قمار، ربا، کم فروشی بود.
- برقراری بازار و نمایشگاه های فصلی، که این مورد ارزنده ترین پدیده اقتصادی آنان بود.
- و) اوضاع دینی: عنصر اصلی دین قبایل عرب جاهلی، شرک و بت پرستی و به تعبیری، آمیزه ای از تعدد خدایان و طبیعت پرستی بود.
- تعداد بت ها در آستانه ظهور اسلام به ۳۶۰ می رسید: بت شکل انسان (صنم)، بتی که شکل خاصی نداشت (وثن) نام داشت. بت های اختصاصی هر قبیله (سواع، ود، یغو، یعوق و نسر) نام داشت.
- بت های عربستان مرکزی: (لات، منات، عزی) بودند. هبل: شبیه انسان، بسیار مورد احترام و داخل کعبه قرار داشت.
- پیروان دین ابراهیم و اسماعیل (ع): یکتاپرستان ، حنیف یا حنفا نام داشتند.
- مسیحیت و یهود: در نقاطی مانند نجران و یثرب گسترش داشت
- در مناطقی مانند حیره، کیش مانی و زرتشتی مورد توجه بود.
- تاریخ جاهلیت و مفهوم آن: جاهلیت: دورانی که زندگی مردم از ارزش های معقول، موازین فرهنگی-منطقی و باورهای معنوی تهی بوده است. قرآن نیز جاهل را نه صرفاً به معنی نادان، که به معنی هر انسان متکبر و خودرأی می داند. هرچند نمی توان جاهلیت را نام زمان، مردم یا قبیله ای

دانست، اما محدوده زمانی پیش از بعثت پیامبر(ص) مصداق کامل جاهلیت است. **نشانه‌ها و معیارها:** قومیت محوری، بت‌پرستی، شرک، بردگی، بی بند و باری زنان، تن به ظلم دادن، کمیت‌گرایی، استبداد حکومت، تقلید کورکورانه، طلاق ظالمانه.

- **چهار مصداق واژه جاهلیت در قرآن:** نخستین بار این واژه توسط قرآن در خصوص زندگی مردمان پیش از بعثت بکار رفته است. از این رو برخی حدود زمانی روزگار جاهلیت پیش از اسلام را ۱۵۰-۲۰۰ سال قبل از بعثت و محدوده مکانی آن را جزیره العرب می‌دانند.
- ۱. **حکم الجاهلیه:** پیروی از حکم و حکومت ناحق
- ۲. **ظن الجاهلیه:** بی توجهی به وعیدهای خدا و بداندیشی درباره افعال الهی
- ۳. **تبرج الجاهلیه:** بی پروایی زنان در جامعه و جلوه‌گری آنان
- ۴. **حمیه الجاهلیه:** تاکید بر خواسته‌های نابجا و تعصب درباره آگاهی‌های ناچیز

فهرست فصل سوم

- کودکی و نوجوانی، جوانی
- آغاز رسالت: ۱- دعوت خصوصی- پنهانی و تبلیغ عملی ۲- دعوت خویشان ۳- دعوت عمومی- علنی - آشکار
- سه مسلمان نخست و جهت‌گیری اجتماعی دعوت
- علل مخالفت با اسلام: ۱- جهت‌گیری دینی و توحیدی ۲- جهت‌گیری اجتماعی دعوت ۳- جهت‌گیری اقتصادی ۴- رقابتهای قبیلگی و حسادت ورزیدن ۵- بشر بودن پیامبر صلی الله علیه و آله ۶- روی آوردن مستضعفان به حضرت ۷- اعتقاد به جبر ۸- اطاعت کورکورانه از نیاکان ۹- دلدادگی به دنیا.
- اقدامات مشرکان: ۱- شگردهای مسالمت‌آمیز ۲- نیرنگهای مردم فریب و مجمع‌تهمت هماهنگ ۳- اقدام علیه بنیان فکری نهضت ۴- اقدام علیه حامیان نهضت ۵- انزوای سیاسی و محاصره اقتصادی ۶- آخرین توطئه
- توقیف دعوت در مکه و زمینه‌های هجرت به مدینه - ماجرای عقبه اول و دوم

تاریخ تولد پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله ۱۷ ربیع الاول عام الفیل است. نام حضرت محمد، نام پدر عبدالله نام مادر آمنه و دایه حضرت حلیمه نام داشت. ایشان یتیم بودند و تا پنج سالگی نزد دایه بودند. در شش سالگی مادر خویش را از دست دادند. جد ایشان عبدالمطلب به بخشندگی نیکوکاری و دستیگری از افتادن شهرت داشت. پیامبر در هشت سالگی پس از درگذشت پدر بزرگ تحت سرپرستی عمویش قرار گرفت. ابوطالب و فاطمه بنت اسد همسرش در نگهداری از حضرت محمد(ص) بسیار کوشیدند بطوریکه وقتی زن عموی ایشان فاطمه فوت کردند حضرت فرمود الیوم ماتت امی، امروز من بی مادر شدم. فرزند پاک عبدالله هرگز از فضای تیره جامعه حجاز تأثیر نپذیرفت و چنان در درستی و صداقت شهره شد که بعدها دشمنانش او را «امین» می‌خواندند. قریش همواره به سلامت نفس، راستگویی، امانت‌داری و شرافت او اقرار می‌کردند در بیست سالگی با شرکت در پیمان «جوانمردی و نیکوکاری» (حلف الفضول) به دادخواهی ستم‌دیدگان برخاست. در ۲۵ سالگی در رویداد گردهمایی

بزرگان قریش به منظور ترمیم بنای کعبه که با گفتگوهای جاه طلبانه همراه شد و نزدیک بود به کشمکش اساسی مبدل گردد و نزاعی طولانی و خونریزی پدید آورد، امین قریش با خردمندی و فرزاندگی داوری کرد و ضمن احترام به همه و شرکت دادن نمایندگان همه قبایل، حجرالاسود را به جای خود بازگرداند. حضرت در ۲۵ سالگی با خدیجه ازدواج کرد. ۲۷ رجب و در ۴۰ سالگی فرمان رسالت از سوی حضرت احدیت صادر شد. ایمان آورندگان نخستین به اسلام: خدیجه(س) و علی(ع)، و پس از آنها زید بن حارثه، اسلام آوردند.

دعوت خصوصی- پنهانی و تبلیغ عملی

شرط اساسی اصلاحات عمیق و ریشه دار: اندیشه قوی و ایدئولوژی غنی تبلیغ پنهانی: عضوگیری و تربیت، هسته اصلی تبلیغدر این دوره سه ساله که هنوز دعوت علنی و عمومی اش را آغاز نکرده بود، همراه علی و خدیجه و کمی بعدتر زید بن حارث که اساس سازمان اجتماعی و امت او را تشکیل می دادند- در مراکز پر جمعیت مکه مثل مسجدالحرام و منا به نیایش خدای واحد می پرداخت.

- سه مسلمان نخست و جهت گیری اجتماعی دعوت هیچ یک از این سه تن نمی توانستند در جامعه جاهلی آن روز دارای جایگاه و مرتبه ای باشند اسلام از همان آغاز به یک موضع گیری بر ضد ارزش های جاهلی اقدام کرده بود. علی(ع)-خدیجه(س) - بعد زید بن حارثه.
- در جامعه جاهلی آن روز سه چیز اصالت و برتری داشت: - مرد بودن ۲- مسن بودن: ۴۰ سال به بالا در دارالندوه برای حل امور اجتماعی ۳- آزاد بودن(برده نبودن)
- انذار خویشاوندان و دعوت آشکار: وَأَنْذِرْ عَشِيرَتَكَ الْأَقْرَبِينَ دعوت بیش از ۴۰ تن از نزدیکان و فرزند زادگان عبدالمطلب شامل حمزه، ابولهب و ابوطالب که حضرت از آنان طلب یاری نمود و تنها کسی که پذیرفت ایشان را یاری کند علی علیه السلام بود و پیامبراکرم ایشان را برادر و وصی خود معرفی نمودند.
- دعوت عمومی و آغاز صف بندی موحدان و مشرکان در مکه منطق پیامبر و آیات بر سه محور: ۱- یکتایی خدا ۲- پرستش خدا ۳- سرزنش بت پرستی و رستگاری در پرتو توحید استوار بود.
- گروه هایی که بر منطق پیامبر برآشفتنند: ۱- پیروان نیاکان خود ۲- دلبستگان به دنیا ۳- کسانی که خود را برتر از طبقات پایین می دانستند ۴- معتقدان به جبر برای کارهای خود ۵- گروهی که به دلیل ردایل اخلاقی نمی توانستند موقعیت ارزشی و خاندان پیامبر را بپذیرند ۶- لجاجت و تعصب بی جا

علل مخالفت با اسلام

- مخالفان دعوت توحیدی سه گروه مشرکان- یهودیان -منافقان بودند.
- چرا قریش از همان سال های اول با حضرت محمد(ص) مخالفت کرد:
- ۱- جهت گیری دینی و توحیدی دعوت و مخالفت اسلام با الهه اعراب و دین رایج و موروثی حاکم
- ۲- جهت گیری اجتماعی دعوت و اسلام آوردن محرومان و فرو پاشی نظام اجتماعی - قبیله ای حاکم
- ۳- جهت گیری اقتصادی قرآن، نظام اقتصادی جامعه را مورد طعن قرار داده بود

- ۴- رقابت قبیلگی و حسادت و رزیدن ۵- بشر بودن پیامبر صلی الله علیه و آله ۶- روی آوردن مستضعفان به حضرت ۷- اعتقاد به جبر ۸- اطاعت کورکورانه از نیاکان ۹- دلدادگی به دنیا.

اقدامات مشرکان

- ۱- شگردهای مسالمت آمیز: صحبت سران قریش با ابوطالب برای جلوگیری از اقدامات حضرت محمد(ص) یا واگذاری حضرت به آنها و عدم حمایت پیامبر توسط ایشان.
- ۲- نیرنگ‌های مردم فریب و مجمع تهمت هماهنگ: وعده ثروت و سرمایه، سروری و بزرگی، فرمانروایی و پادشاهی، زیباترین همسر، در ابتدا و سپس با نپذیرفتن حضرت استهزای پیامبر توسط زراندوزان، شکنجه جسمی و روانی اسرار آفرینش و تاریخ و زندگی مصوبه جمعی، (هماهنگی قریش در ایراد تهمت به پیامبر: تهمت سحر)
- ۳- اقدام علیه بنیان فکری نهضت: واکنش مشرکان مکه در برابر سخنان قرآن و اندیشه‌های آن ۱- تحریم شنیدن قرآن ۲- ایجاد هياهو و جنجال هنگام تلاوت قرآن ۳- اسطوره، افسانه و شعر شمردن قرآن ۴- سرگرم کردن مردم به وسیله معرکه‌گیری ۵- تردید در وحیانی بودن قرآن ۶- ترویج افسانه‌های منطق ستیزی چون افسانه غرانیق.
- ۴- اقدام علیه حامیان نهضت ۱. بازگشت تازه اسلام آورندگان به دامن کفر و شرک، تفتیش عقاید مسلمانان، سرزنش، تحریم اقتصادی، تاراج اموال و ... ۳. تلاش برای کاهش گرایش به پیامبر(ص) ۲. افزایش شکنجه‌ها موافقت پیامبر(ص) با پیشنهاد هجرت به حبشه به دلیل روزافزونی فشار بر حامیان نهضت (هجرت اول: ۱۵ نفر و هجرت دوم: ۸۲ نفر در سال ۵ بعثت) سخنرانی جعفر بن ابی طالب بخصوص راجع به آیات حضرت مریم و... باعث شد نجاشی پادشاه حبشه پذیرای مسلمانان باشد. نقشه ترور پیامبر به دلیل بازگشت ناموفق نمایندگان قریش از حبشه و بروز هرچه بیشتر کارکردهای اجتماعی و فرهنگی دین جدید شکست این نقشه با وجود ابوطالب.
- ۵- انزوای سیاسی و محاصره اقتصادی: تصویب عهدنامه، آویزان کردن آن در کعبه و پیمان وفاداری به آن تا هنگام مرگ مواد عهدنامه: ۱. -توقف هرگونه خرید و فروش با مسلمانان ۲- ممنوعیت معاشرت، ارتباط و ازدواج ۳- حمایت از جبهه مخالف پیامبر(ص) مدت ۳ سال در شعب ابی طالب دوران سختی بر پیامبر(ص) و مسلمانان گذشت تا اینکه موریانه عهدنامه را خورد. سال دهم هجری = عام الحزن (رحلت خدیجه و ابوطالب) نام گرفت. راز دلدادگی خدیجه(س): بی تردید خدیجه، که چهل سال در جامعه اشرافی زیسته است در آستانه ازدواج با پیامبر زنی ثروتمند بود. خدیجه در حالی به همسری حضرت محمد(ص) رغبت نشان داد که بزرگانی از مکه در آرزوی ازدواج با او بودند. به یقین آرامش، صداقت، وقار و معرفت حضرت محمد(ص) سبب دل بستگی خدیجه به وی گردید.

توقیف دعوت در مکه و زمینه های هجرت به مدینه

دوره دعوت مکی مبانی ارزش نظام کهن قبیلگی را سخت متزلزل کرد. اما نتوانست حکومت تشکیل بدهد، به علت تعداد کم پیروان پیامبر برای فرابردن دامنه دعوت از مکه ۲ اقدام انجام داد: ۱- دعوت به پرستش خدا به قبایلی که برای تجارت به مکه می‌آمدند اما زیاد موفق نبودند. ۲- رفتن به خارج مکه مثل شهر طائف که آنان اسلام را نپذیرفتند. در شوال سال دهم، که وارد مکه شده بودند با حضرت گفتگو کردند. نتیجه: امضای پیمان عقبه با یثربی‌ها.

ماجرای عقبه(اول- نخستین): بزرگان قبیله اوس و خزرج به مکه آمده و جذب سخنان پیامبر(ص) شدند و پیمان بستند به خدا شرک نوزند، دزدی و زنا نکند فرزندان خود را نکشند به یکدیگر تهمت نزنند و در کارهای نیک نافرمانی نکنند. پیامبر **مصعب بن عمیر** را با آنها فرستاد و او خبر استقبال مردم اوس و خزرج را داد. در **عقبه دوم**: ۷۵ زن و مرد از اوس و خزرج شبانگاه ۱۳ ذی حجه، دامنه کوه منا با پیامبر دیدار کردند پیمان بستند اگر پیامبر به شهر آنها بیاید مانند زن و فرزند خود از وی و اهدافش حمایت کنند. عقبه دوم: انتخاب ۲ انقیب(نماینده) برای انجام برنامه های تبلیغی در خارج از مکه.

۶- **آخرین توطئه و هجرت پیامبر(ص) به مدینه** مشرکان در مجمع دارالندوه ۳ نظریه دادند: ۱- تبعید پیامبر ۲- کشتن(تصویب) ۳- به زنجیر کشیدن خبر هجرت پیامبر(ص) به مدینه و دعوت آزادانه زنگ خطر برای وفاداران بت‌ها بود. پیامبر(ص) در حالی که آیاتی از سوره «یس» را می‌خواند از منزل خارج شد و از بی راهه به طرف غار «ثور» که در بیرون مکه بود حرکت کرد. ابوبکر که از رویداد آگاهی یافت در راه به پیامبر پیوست.

فهرست فصل چهارم: تاریخ پیامبر اسلام(ص)؛ هجرت و حکومت

هجرت و نقش دینی، اجتماعی و سیاسی آن

وحدت جامعه در سایه پیوند معنوی افراد(پیمان برادری)

همزیستی مسالمت آمیز در قالب نخستین قانون اساسی

جهت دهی تدریجی مناسبات اقتصادی به سوی عدالت

ماهیت جنگ های پیامبر(ص)، پیامبر(ص) و بسیج نیروها، تدابیر جنگی

حضرت محمد(ص) و مخالفان: جریان نفاق و منافقان- یهودیان

اعلام جهانی رسالت- فتح مبین و عفو عمومی- حج برائت و حج ولایت - واپسین حج یا حج ولایت

اصول، شیوه ها و اهداف حکومت حضرت محمد(ص)

علل و عوامل گسترش اسلام: سیره، سیما و اخلاق پیامبر(ص) و گسترش اسلام

«هجرت» در عرف دینی به معنی «کوچ» و «خروج» از یک سرزمین به منظور حفظ و تحکیم مبانی عقیدتی و ایمانی است. «مهاجر» کسی است که از محدوده طاغوت و استبداد خارج می شود تا بتواند معاشرت، تربیت و عبادتش را متناسب با شریعت و آرمان خود ترتیب دهد. از نظر عرف دینی، سیاسی، جامعه شناسی و اصول اخلاقی و علمی، آنچه در عصر پیامبر رخ داد، به معنای واقعی هجرت است. در برخی از سوره های قرآن از هجرت ابراهیم (ع) یاد می کنند و نیز از هجرت موسی(ع) و قومش از مصر به سوی فلسطین مکرر سخن به میان می آورد. دو نکته که در حاشیه مباحث هجرت توجه به آن اهمیت دارد و به معنادراری هجرت تاکید می کند و از لطایف این سفر معنوی شمرده می شود، این است که:

۱) پیامبر برعکس بسیاری از رهبران، به محض احساس خطر، پیش از پیروانش از دام بلا نگریخت و آنها را میان مشکلات و سختی ها رها نکرد؛ بلکه پس از حرکت مهاجران به مدینه تصمیم به هجرت گرفت. مورخان نوشته اند: در مکه از مسلمانان جز رسول خدا، ابوبکر، علی و برخی که محبوس یا بیمار یانان توان از سفر بودند، کسی باقی نماند.

تاسیس ملت و گسترش اسلام: تاسیس مسجد، به مثابه یک نهاد اجتماعی، نشان وحدت مسلمانان، مرکز آموزش و پرورش و پرستش، مهمترین و نخستین اقدام عملی حضرت محمد در جهت پیوند دین و دانش بود. وحدت جامعه در سایه پیوند معنوی افراد در آن روزگار قوی ترین سنت اجتماعی که روح قبایل گوناگون آنها را به هم پیوند می داد، پیمان بین قبایل بود که «حلف» می نامیدند و در مکه و مدینه به انگیزه های مختلف بدین وسیله میان دو بیگانه، خویشاوندی استوار و نزدیک پدید می آمد. اوس و خزرج و مهاجران مکه زیر بنای پدیده ی بزرگ اجتماعی و هسته مرکزی امت اسلامی در مدینه شمرده می شدند. یکی از راه های کاهش تعصب قومی و حزبی به درون شخصیت افراد و پیمان دینی و معنوی عقد اخوت بود. ره آورد دیگر این همبستگی دینی، احساس مسئولیت مسلمانان در برابر تنگ دستی، بیماری و دشواری های سیاسی و اجتماعی یکدیگر بود.

نکته نهایی در این بحث، تحلیل پیمان برادری پیامبر(ص) و علی(ص) است؛ پیامبر، با انتخاب علی، هم بر همتایی او با خود تاکید ورزید و هم از بروز بحران و تعصبات جاهلی پیشگیری کرد.

همزیستی مسالمت آمیز در قالب نخستین قانون اساسی: در نخستین سال هجرت، در خانه های مدینه افرادی با عقاید متضاد دیده می شدند و مسلمانان و مشرکان در یک خانه زندگی می کردند. تداوم این همزیستی، در کوتاه مدت ممکن بود اما در دراز مدت چه بسا بحران آفرین می شد. یهودیان یثرب، به رغم وحدت دینی، مجموعه سیاسی و نظامی واحدی به شمار نمی آمدند و به دلیل تعارض ها و تضادهای درونی، در قالب گروه های پراکنده با تیره هایی از اوس و خزرج هم پیمان بودند.

منشور مقدسی که بخشی از قانون اساسی حکومت و تامین کننده مصالح منشورلی امت اسلام شمرده می شد از سوی پیامبر اعلام گردید و مورد تصویب همگان قرار گرفت. بخش های این :

۱) روابط مسلمانان اوس و خزرج و مسئولیت متقابل انصار و مهاجر نسبت به یکدیگر در همان مقطع زمانی خاص. ۲) قرارداد ترک تعرض بین مسلمانان و یهود. ۳) بخش عمومی و جهانی که حافظ وحدت مسلمانان در همه زمان هاست. جهت دهی تدریجی مناسبات اقتصادی به سوی عدالت: پیامبر از سال های آغازین هجرت، به اقتضای زمینه های اجتماعی، قوانین مختلف را بیان می کرد و در جهت ساماندهی وضعیت جامعه و حکومت گام برمی داشت. تحدید قلمرو مالکیت و تعیین ثروت های عمومی، قانون خمس و کیفیت تقسیم غنائم جنگی و تحریم تدریجی ربا بخشی دیگر از سیاست های اقتصادی پیامبر اکرم به شمار می آید. قرآن کریم ضمن بیان موارد مصرف زکات و صدقات، رویکرد عدالت گرایانه سیاست های مالی مدینه را نشان می دهد

ماهیت جنگ های پیامبر(ص): از نظر قرآن و منابع دینی نیز جنگ تنها برای جلوگیری از آلودگی و فساد زمین، محفوظ ماندن پرستشگاه ها و جلوگیری از خطر ویرانی مراکزی که در مقابل جباران و طاغوتان از حاکمیت قانون الهی دم می زنند، جلوگیری از ستمگری و دفاع از مظلومان و به تعبیری تنها برای مقابله با هر آنچه مانع کمال رستگاری و سعادت انسان است، مجاز شمرده شده است.

اسباب نزاع از نظر قرآن: آزمندی ستم پیشگی و ناسپاسی انسان جهل و سرکشی او پرخاشگری و پیروزی از گام ها و طرح های شیطانی

پیامبر (ص) و بسیج نیروها: بر پایه اسناد تاریخی، پیامبر در پی بسیج نیروهای جهادگر و تضمین مقاومت آنان در صحنه نبرد این شیوه ها را به کار گرفته است: ۱- استقبال از رزمندگان و بدرقه آنان ۲- برخورد جدی با کانون های تبلیغاتی ضد جنگ و شایعه سازان ۳- نوید پیروزی و تشویق

رزمندگان ۴- پیشگام نمودن خویشان در صف مقدم جبهه ۵- طرح مسئله شهادت به عنوان کمال آرمانی انسان و بیان اهمیت جهاد در راه خدا

تدابیر جنگی: ۱- شناسایی دقیق و کامل دشمن از طریق جمع آوری اطلاعات، آمار و خبرگیری های دقیق ۲- اجتناب از جنگ های هم زمان در چند جبهه ۳- رعایت اصل غافل گیری و مخفی نگه داشتن اسرار نظامی ۴- فشار اقتصادی بر دشمن ۵- بهره گیری از نیروهای تهاجمی و ضربتی و سرعت در پوشش های عملیاتی

عوامل پیروزی مسلمانان در قرآن: الف) فرماندهی هوشمندانه پیامبر(ص) ب) روحیه ایمانی و جنگاوری مجاهدان پ) رعایت عدالت در جنگ با دشمن

حضرت محمد (ص) و مخالفان :

یهودیان از اقوامی بودند که خداوند متعال در قرآن می فرماید: یهودیان و مسیحیان پیامبر اسلام را می شناختند. از آنجا که روح حاکم بر کیش یهود، نژاد و قومیت است بدین سبب به مخالفت جدی با پیامبر (ص) پرداختند. پیامبر رحمت در بدو ورود به یثرب با آنان پیمان ترک تعرض و همزیستی مسالمت آمیز امضاء کرده بود؛ بخشی از بندهای این قرارداد چنین است: ۱- مسلمانان و یهودیان همچون امتی واحد در مدینه خواهند بود. ۲- هر گروه در انجام مراسم دینی خود آزاد است ۳-

چنان که جنگی رخ دهد، هر یک به دیگری کمک خواهند کرد. ۴- هرگاه مدینه مورد یورش دشمن قرار گیرد، هر دو گروه در دفاع شرکت می کنند. ۵- صلح با دشمن با مشورت هر دو طرف انجام خواهد شد. ۶- امضاکنندگان این پیمان با خیرخواهی و نیک رفتاری در کنار هم به سر خواهند برد.

یهودیان نتوانستند در برابر گسترش اسلام آرام بمانند و به بهانه های مختلف پیمان را نقض کردند. مساله تغییر قبیله که پس از پیمان شکنی یهود و اصرار بر انکار اتصال دینی با دیگران ادیان رخ داد و لجابت، حسادت، غرور و قومیت گرای... بخشی از دلایل مخالفت شدید آنان با اسلام و پیامبر بود. سه قبیله قدرتمند یهود بنی قینقاع، بنی نضیر و بنی قریظه از سالهای دوم تا ششم هجری به پیمان شکنی و مساعدت با قریش پرداختند.

جریان نفاق و منافقان: ماهیت نفاق، فریب و دورویی است و حکایت منافقان حکایت چهره های زیبا و مقدس نماست که بر آن نام « خدا » نقش بسته است، نفاق پدیده همراه همیشگی تاریخ است. بر پایه نظر قرآن و دلایل دیگر، کشتزار تخم نفاق، مدینه بود و علت عمده آن، پدیدارشناسی قدرت متشکل و سازمان سیاسی و اجتماعی دولت در آن شهر بوده است. منافقان در رویدادهای بسیاری نظیر جنگ احد، بنی مطلق، تبوک موجب تفرقه شدند.

اعلام جهانی رسالت: در سال ششم هجرت، که موقعیت دعوت توحیدی اسلام در مدینه و اطراف آن تثبیت شده بود، زمینه مناسب فراهم آمد تا این فرهنگ ناب، که در میان ملیتی که از برخی جهات عقب مانده ترین بودند، عالی ترین آثار را پدید آوردند و به سایر ملل جهان عرضه داشتند. در یک روز از محرم سال هفتم هجرت شش سفیر با شش نامه از مدینه خارج شدند و به دربار شش تن از زمامداران آن روز جهان رفتند. باری از میان ۱۸۵ نامه و میثاق نامه که برای دعوت به اسلام یا پیمان، نوشته شده، ۶۸ نامه برای پادشاهان، بزرگان قبایل و راهبان است.

فتح مبین و عفو عمومی: مصالحه نامه سال ششم (صلح حدیبیه) از آن تعبیر به «فتح مبین» شده است، فواید بسیاری داشت. زیرا بر اساس آن، ده سال جنگ بین دو طرف ممنوع شد و مبلغان

مسلمان در داخل و خارج عربستان به نشر آیین اسلام پرداختند. با آن که تا سال هشتم هجری، قریش موادی از قطعنامه را نقض کرده بود، در این سال، علیه هم پیمانان پیامبر (ص) وارد جنگ شد.

حج برائت و حج ولایت

با فضایی که در نتیجه حضور نظامی تبوک و فتح مکه و اعلان عفو عمومی پیامبر پدید آمده بود، وقت آن بود که با حج برائت قدم بزرگ تری برای گسترش توحید و ریشه کن شدن بت پرستی برداشته شود. با نزول آیات سوره برائت، پیامبر (ص) مأموریت یافت از مشرکانی که تا آن زمان بر اساس آداب و رسوم جاهلی شان در حج حاضر می شدند، اعلان بیزاری کند. این آیات را حضرت علی (ع) در اجتماع حاجیان به مشرکان ابلاغ کرد.

واپسین حج یا حج ولایت: با نزول آیه وجوب حج، جمعیتی انبوه از مسلمانان مدینه و اطراف آن عازم حج شدند. در راه بازگشت از حج، مسلمانان به توقف فرا خوانده شدند زیرا فرشته وحی پیامی جدید آورده بود: ای پیغمبر، حتما آنچه از خدا بر تو نازل شد به خلق برسان که اگر نرسانی تبلیغ رسالت و ادای وظیفه نکرده ای و خداوند تو را از شر و آزار مردمان حفظ می کند.

اعلام جانشینی در مکانی به نام «غدیر خم»، پیامبر فرمود: هر که من مولای اویم، علی مولای اوست. فرشته وحی مهر کمال و پیام شادباش خداوند را ابلاغ کرد: امروز دین شما را به کمال رسانیدم و بر شما نعمتم را تمام کردم و بهترین آیین را که اسلام است برایتان برگزیدم.

اصول، شیوه ها و اهداف حکومت حضرت محمد (ص)

۱. تردید در نظام سیاسی و اجتماعی دوره جاهلی از طریق ایجاد روحیه اخوت میان مسلمانان
۲. فراهم ساختن بستر سازمان فکری و ایده فرهنگی واحد از طریق طرح مفهوم سیاسی بیعت
۳. اقدام اساسی که در جهت شکل گیری امت اسلامی و تثبیت حکومت بود، «هجرت» از مکه به مدینه است که با پشتوانه آیات قرآن به عنوان تکلیف شرعی مورد تأکید قرار گرفت.
۴. حکومت از دیدگاه پیامبر وسیله بود نه هدف؛ وسیله برای اجرای احکام اسلام و گسترش عدالت، اخلاق و فضایل و ارزش های انسانی. ۵. پیامبر در پرتو تعالیم اسلام نظام اجتماعی و حکومتی خود را بر پایه تعاون و همکاری دولت و ملت قرار داد. ۶. مطرح کردن قانون و قدرت اجرایی در کنار اخلاق

علل و عوامل گسترش اسلام: زمینه ها و علل گسترش اسلام: حکومت ملوک الطوائفی، زندگی قبیله ای و نقش محوری شیخ قبیله، نبودسلطه خارجی، وضعیت ممتاز مکه از نظر تقدس، امن بودن، مرکزیت تجاری، ویژگی های عرب ها
دعوت اسلام مبتنی بر سه اصل: حکمت، پند نیکو و مجادله احسن است.

قرآن کریم و گسترش اسلام: خصوصیت عمده در آیات قرآن ۱- تصویر قرآن- از خدای تعالی به گونه ای است خردپسند که به آسانی فهمیده و تصدیق می شود. ۲- مطالب قرآن فراتر از اوضاع و احوال و زمان و مکان خاص ۳- خصوصیت جاودانه بودن قرآن این است که هیچ دین و مذهبی را به طور کلی نفی نمی کند ۴- قرآن فلسفه رسالت انبیاء را به طور عام، دعوت به خوبی ها و پرهیز از بدی ها و زشتی ها می داند سیره، سیما و اخلاق پیامبر اکرم و گسترش اسلام. خداوند متعال

در قرآن کریم پیامبر را دارنده بالاترین اخلاق توصیف نموده است و پیامبر خود مقصد و غایت بعثت را تتمیم اخلاق و تکمیل کمالات و تهذیب نفوس دانسته است.